

SCHOON SCHIP

Confidenties van een onbesneden Jood

MANTEAU

JOSEPH PEARCE

‘We herinneren ons geen dagen;
we herinneren ons momenten.’

– Cesare Pavese

‘Niemand wird sichselber kennen.’

– Johann Wolfgang von Goethe

Brandijzer

‘Joods én homoseksueel?’ Een goede vriend van me, tevens een zeer gewaardeerd collega-auteur, bekeek me met een mengeling van compassie en nieuwsgierigheid. ‘Je boft niet met deze dubbele beproeving’, vervolgde hij. Hoewel ik zijn medeleven ongepast vond – hij had me zo goed als dood verklaard – repliceerde ik koelbloedig. ‘Ik ben het niet met je eens. Wat je denkt, denken helaas velen met jou.’

Mijn vriend verontschuldigde zich onmiddellijk, enigszins struikelend over zijn woorden, alsof hij beseftte dat hij beter op zijn tong gebeten had. De avond verliep verder vlekkeloos. We leegden een uitstekende bourgogne en praatten urenlang over onze passies en obsessies.

Toch begreep ik waarom hij van mening was dat ik uit het lot gevallen was. Hij had zowel zijn bezorgdheid willen uiten als een onweerlegbare werkelijkheid willen aansnijden, een die met een brandijzer in mijn ziel is geschroeid.

Nergens ter wereld wordt een mens gepest, uitgelachen, afgerost, uitgestoten, gemarteld, opgesloten, ter dood veroordeeld of van een dak gegooid omdat hij heteroseksueel is. Een handvol westerse democratieën vormt in een oceaan van onbegrip, afkeer en regelrechte haat een eiland van verdraagzaamheid voor homoseksuelen.

Vloedgolven dreigen echter ook dit eiland te overspoelen. Enkel de grondwet werpt een wal op tegen willekeur. In België voorzien de artikelen 10 en 11 van de grondwet in het gelijkheidsprincipe en het verbod op discriminatie. In de Nederlandse grondwet staan deze beide principes opgenomen in artikel 1: ‘Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.’

Die waterkering volstaat zelden. Vooroordelen zuigen zich hardnekkiger op onze denkwereld vast dan zeepokken op een scheepshuid. Homofobie verbaal of fysiek geweld is daarom dagelijkse kost, ook in België. Over dat soms moorddadige fenomeen vernemen we evenwel weinig. Veel homoseksuelen durven uit angst als homoseksueel ‘ontmaskerd’ te worden, geen klacht in te dienen. Homofobie dringt de laatste tijd ook scholen binnen. Vooral jonge moslims vinden het vanuit hun religie normaal de draak te steken met gay leerkrachten, net zoals zij het normaal vinden om voor vrouwelijke leerkrachten geen respect op te brengen. Waarom zou een man naar een vrouw moeten luisteren? In hun gedachtegoed is de man altijd de baas, de vrouw altijd onderdanig. Die opinie sluit overigens naadloos aan bij de aanhangers van het extreemrechtse gedachtegoed. Ook bij hen vormt de vrouw een bedreiging voor de suprematie van de man. Een echte man kan voor deze bekrompen geesten uiteraard enkel een heteroseksuele man zijn.

De literaire vriend die zich over mijn dubbele pech bekommerde is afkomstig uit het protestantse Noorden, ik uit het katholieke Zuiden. We groeiden op in een tijd waarin op homoseksualiteit – men sprak eerder van homofilie – een taboe rustte, zoals op maand-

stonden en kanker. De zedenpolitie werd aangevoerd door krijgsvuchtige bisschoppen, rabbijnen en imams die met hun 'heilige' boeken de verkettering van homoseksualiteit verkondigden: in het beste geval was het een afwijking, in het slechtste geval een perversiteit. Zelfs de hel was voor de schoften te goed: geef ze een duimbreed toe, en de mensheid is gedoemd uit te sterven.

In die tijd kwamen dus enkel je kleren uit de kast. Mijn moeder vertelde me dat ze niet eens wist dat er zoiets als homoseksualiteit bestond.

Wat ik als homoseksueel zou ervaren was wat de in Pools-Galië geboren schrijver Joseph Roth als Jood ervoer: 'Elke vorm van aanpassing, hoe oppervlakkig ook, is een vlucht of een poging tot vluchten uit de trieste gemeenschap der vervolgd; een poging om tegenstellingen te verzoenen, tegenstellingen die desondanks echt bestaan.'

De perceptie dat ik Joods ben ontstond na de publicatie van *Land van belofte* in 1999, het verslag van mijn reizen naar een aantal van mijn Duits-Joodse verwanten uit Breslau die tijdens het Derde Rijk naar Engeland, Israël, Bolivia, Australië en de Verenigde Staten van Amerika waren gevlucht of de nazivernietigingskampen hadden overleefd. Na de Tweede Wereldoorlog werd Breslau Pools. De geboorteplaats van mijn vader heette vanaf toen Wrocław.

Desondanks ben ik slechts een vader-Jood. De Joodse religieuze wet stipuleert dat enkel moeder-Joden echte Joden zijn. Ruimdenkender Joden zijn het daar niet mee eens. 'Het is nooit iemand gelukt een definitie te geven van wat Joods is', aldus Judith Herzberg in een interview in *De Groene Amsterdammer*. Arnon Grunberg gaf aan het eind van zijn lezing over Joodse identiteit bij deBuren in Brussel toe dat hij nu meer vraagtekens had dan bij de aanvang van de lezing. Rabbijn Delphine Horvilleur verdui-

delijkt hun standpunt in *Vivre avec nos morts*, haar relaas over hoe wij met ons levenseinde zouden kunnen omgaan: ‘Niemand weet precies wat iemand tot een Jood maakt en nog minder wat iemand tot een “echte Jood” maakt. Draait het om afkomst, een gewoonte, een geloof, een culinaire traditie? De Joodse identiteit gaat altijd verder dan wat men erover zou kunnen zeggen, ze laat zich nooit door een unieke definitie inmetzelen, die zou haar mogelijkheden alleen maar beperken. Om het anders te zeggen: “het” judaïsme is altijd groter dan “mijn” judaïsme. Het vrijwaart een open ruimte voor een andere opvatting dan die van mij en reikt daarom eindeloos uit boven de menselijke beperktheid: die van de definitie die men aan de andere geeft.’

Vele Joden wijzen deze interpretatie af. Een Jood die niet weet wat een Jood is, is geen Jood, aldus de discipels van de zuivere leer. Horvilleur wordt door het Grand Rabinat van het Consistoire central israélite de France niet erkend.

Bovendien is mij het katholieke geloof met de papepel ingegoten. In die tijd wogen de zondelast en diens eeneiige tweelingbroer schuldbesef zwaarder dan het kruis van Jezus op zijn calvarietocht. Voorts was ik lid van de Katholieke Studenten Actie, een flamingantische jeugdbeweging met heimwee naar de vooroorlogse autoritaire opvoeding. De leiders van de KSA leerden ons evenwel niet zoals bij de Hitlerjugend met nepgeweren schieten. We hadden ook een mooier uniform dan de HJ. Geen goor bruin hemd, maar een hemelsblauw, een kleur die komaf leek te maken met het zwarte oorlogsverleden van Vlaanderen en tegelijk een vooruitblik op een wolkeloze toekomst bood. Blauw was tevens de kleur van de mantel van de Heilige Maagd Maria, patrones van Vlaanderen.

Op een zaterdagochtend gebaarde een Joodse vrouw mij in de Mercatorstraat in Antwerpen haar huis binnen te komen en het licht in de gang aan te steken. Ik was met andere woorden haar sjabbesgoj, een niet-Jood die een activiteit uitvoert die voor gelovige Joden op de sabbat verboden is. Ik heb het probleem van de dame uiteraard opgelost. ‘Wie één ziel redt, redt een hele wereld’, aldus de Talmoad.

Bedrieg ik mezelf als ik mij desondanks als Jood kenschets? Bij mijn bezoek in 1996 aan Hans Peritz in Pittsburgh, Pennsylvania, zei hij dat hij de pinteale Yid – het Joodse vonkje – in mij had ontdekt. De neef van mijn vader had Auschwitz overleefd. Zijn moeder en broer waren in de buurt van Lublin in Polen doodgeschoten. Ik was mijn achterneef dankbaar. Hij had gezien wat in mij gesluimerd had, benoemd wat tot dan naamloos was gebleven. Telkens als ik Jiddische verhalen van Jitschok Leib Peretz, Mendele Mojcher Sforim of Sjolom Alejchem las – verhalen die zich bijna altijd in armoedige sjetets in oostelijk Europa afspeelden – kwam ik terecht in een wereld die me op een bevreemdende manier vertrouwd leek. Was het de kracht van de bevlogen beschrijving die de deur naar die wereld opende? Of vlamde de kracht van mijn Joodse vonk op? Hetzelfde gevoel herkende ik toen ik de verhalenbundel *De mantel* van Sylvain Salamon las. ‘In jouw verhalen kom ik thuis’, vertelde ik de auteur. En zodra ik de eerste tonen van ‘Kol nidrei’ hoor, het Joodse gebed dat de Duitse componist Max Bruch in 1881 toonzette, krijg ik tranen in de ogen. Bij de Brabançonne overkomt mij dat nooit.

Des larmes faciles? Ongetwijfeld. Toen de wereldberoemde Duitse violiste Anne-Sophie Mutter in het concertgebouw in Wrocław als bisnummer het thema uit *Schindler's List* speelde, barstten mijn broer en ik al vanaf de eerste noten hikkend en snikkend in tranen uit. Het kon ons geen barst schelen wat onze burens naast, voor en achter ons van ons gejang dachten. Die huilpartij vond plaats in 2023. Exact dertig jaar eerder waren mijn

vader en ik naar de film van Steven Spielberg in de Calypso in Antwerpen gaan kijken. De bioscoop op de hoek van de De Keyserlei en de Quellinstraat is nu deels een fastfoodrestaurant en deels een boekhandel. Op het einde van de film gaven enkele overlevenden van de Shoah commentaar. Ik huilde zozeer snot en kwijl dat mijn vader mij zijn zakdoek aanbood.

Niemand vraagt zich echter af of ik een keppeltje draag, slaaplokken heb bengelen, kippensoep op de avond voor de sabbat eet, varkensvlees mijd of Chanoeka in plaats van Kerstmis vier. Wie Jood zegt, wijst met een grimmig uitgestoken vinger en een van toorn overslaande stem naar Israël en het conflict met de Palestijnen, zegt tegelijk ook zionisme, antizionisme en antisemitisme. De Jood als eeuwige zondebok, als paria, als complotteur, als geldwolf, als oorlogstoker, als aartsbedrieger. In *Het juiste woord*, het betekeniswoordenboek van de Nederlandse taal, krijgt de Jood een plaats naast charlatan, zwendelaar en konkelaar.

De Berlijnse publicist Alfred Wiener waarschuwde in 1919 in zijn essay *Tatsachen für Nachdenkliche* (Feiten voor tot nadenken gestemde mensen) als allereerste voor het gevaar van de nazi's. Na zijn vlucht uit Duitsland in 1933 vond hij net voor het uitbreken van de oorlog een heenkomen in Engeland. Na de oorlog groeide zijn documentatiecentrum over antisemitisme en racisme uit tot de Wiener Holocaust Library. Van meet af aan onderstreepte hij de noodzaak om het bredere probleem van het racisme aan te pakken. 'We zijn altijd van mening geweest dat het niet goed is antisemitisme van alle andere vormen van onverdraagzaamheid en haat in menselijke relaties te isoleren. Men kan anti-Joodse vooroordelen niet met succes bestrijden en tegelijk rassendiscriminatie of andere blijken van rassenwaan niet willen zien.'

Ik was een jaar of elf toen ik voor de eerste keer met onversne-

den racisme te maken kreeg. De plaats delict was slagerij Christiaens op de Grote Markt in Vilvoorde, de stad waar ik geboren en opgegroeid ben. Naar wekelijkse gewoonte had mijn grootmoeder mij om leverworst, ham en filet d'Anvers gezonden. Terwijl ik op mijn beurt wachtte, hoorde ik een man honderd gram Lumumba bestellen. De winkelierster monkelde, greep naar de bloedworst en sneed er een aantal plakjes af. Ik was geschokt. Patrice Lumumba, de eerste president van de onafhankelijke republiek Congo, was een jaar eerder met medeweten van de Belgische regering op sadistische wijze vermoord. Blijkbaar vond men het grappig de donkerkleurige worst naar hem te vernoemen.

Ik was even geschokt toen de ploegbaas van verhuysfirma A. Meys uit Brasschaat mij in de lente van 2009 tijdens de verhuizing naar mijn nieuwe appartement over een racistisch incident vertelde. Toen hij met zijn ploeg bij een klant naar binnen wilde gaan, hield die de verhuizers tegen. 'Die n*** komt er bij mij niet in,' had de klant gezegd. 'Dan komt er niemand bij u in,' antwoordde de ploegbaas. Waarna hij en zijn mannen de verhuyswagen in klossen en wegreden. Ik heb de ploegbaas gefeliciteerd en hem en zijn ploeg een extra fooi in de hand gestopt.

Confidenties

Toen mijn vader op 8 maart 2003 op tachtigjarige leeftijd aan darmkanker stierf – hij was een van de eersten in België die voor euthanasie koos – bleef een moeder over om lief te hebben. Bovendien woonde ik in tegenstelling tot mijn zus en broer niet ver van haar woonplaats Vilvoorde vandaan. De band met mijn moeder werd daardoor nog nauwer aangehaald.

Hoewel ze vierennegentig is geworden, sloeg haar dood op 15 juni 2022 de bodem onder mijn voeten weg. Als een geliefde stokoud wordt, denk je dat die onsterfelijk is. Een goedgelovigheid die me duur te staan is gekomen.

‘Wat is dat, dood zijn?’ vroeg mijn neef Sam mij eens. De zoon van mijn broer was een jaar of zeven. Hij keek me vol vertrouwen aan, alsof hij zeker wist dat ik hem het mysterie van de dood even simpel zou kunnen uitleggen als de onderwijzer op zijn school de beginselen van het alfabet. Zijn vraag had me evenwel uit het lood geslagen. Zoals ik het mysterie van de tijd niet kan uitleggen door het binnenwerk van een klok te demonteren, zo kon ik mijn neef evenmin duidelijk maken wat sterven betekent als het tikken van het hart is stilgevallen.

Ik denk niet dat Sam de vraag stelde omdat hij bang was te sterven. Eerder denk ik dat zijn vraag zijn behoefte weergaf om de waarheid te horen, de onverkwikkelijke waarheid dat het leven eindigt met de dood. Ik heb mijn neefje voorgelogen. Dood zijn is voor altijd afscheid nemen van wie je graag ziet, had ik kunnen

zeggen. Ik heb hem gerustgesteld. ‘Alleen heel oude mensen gaan dood’, zei ik. ‘Jij bent jong, je hebt een heel leven voor je, je hoeft je geen zorgen te maken.’ Hij knikte. Omdat Sam, inmiddels een twintiger, een verstandige jongen is, weet ik niet of ik hem toen heb gerustgesteld dan wel in het ongewisse heb gelaten.

Mijn levensherinneringen noem ik gemakshalve confidenties. Ze dienen tegelijk als rouwverwerking en als hommage aan mijn ouders. Ik verkies een thematische aanpak boven een chronologische. Thema's houden rekening met de bokkensprongen van het geheugen. Een herinnering is als een steentje dat in een spiegelgladde vijver wordt gegooid. De ene na de andere cirkel dijt onmiddellijk rimpelend uit. Elke rimpeling een nieuwe herinnering, met het steentje als vertrekpunt.

Babyboomers van het mannelijke geslacht zoals ik, aldus de statistieken, worden gemiddeld zeventig jaar. Eigenlijk leef ik dus al drie jaar te lang. De overlijdensberichten van leeftijdsgenoten – onder meer een goede vriend die aan kanker stierf – bevestigen mijn vermoeden dat mijn einde met rasse schreden nadert, per slot van rekening groeide mijn generatie op in een ziekmakend tijdsgewricht. Fabrieken spotten ongehinderd gif de lucht in, in de straten hing een blauwe nevel van de uitlaatgassen van auto's en vrachtwagens, de kolendamp van kachels walmde aanvankelijk op maar sloeg daarna omlaag en sloop de huizen binnen, beken en rivieren stroomden als open riolen door de steden, de vingers van de kettingrokers sloegen bruin uit van de nicotine, hun longen roetzwart, wie niet rookte mocht thuis, in cafés, restaurants en op het werk van de kankerstukken meegenieten, en asbest drong ongemerkt in het hele land de lichamen van fabrieksarbeiders en huisbewoners binnen.

Het mag daarom niet verbazen dat mijn lichaam door een

aantal ongemakken wordt aangetast. Zo heb ik al vier keer een aanval van vertigo gehad. ‘Eindelijk’, merkte een goede vriendin van mijn leeftijd met een zweem van triomf in haar stem op. Zelf had ze al een hele tijd flink last van haar heup en hart. Blijkbaar was ze opgelucht dat ik solidair met haar was.

Mijn huisarts stelde me evenwel gerust. ‘Er is niets mis met jou’, deelde hij mij mee. ‘Hartslag oké. Bloeddruk oké. Longen in orde. Eigenlijk ben je zo gezond als een vis.’ Haar echtgenoot is een oud-leerling van het jezuïetencollege waar ik lesgegeven heb. Mijn vorige huisarts was ook een oud-leerling, net als mijn huidige tandarts, oogarts en kinesitherapeut. Aan mijn dermatoloog, uroloog en oncoloog moet ik nog vragen of ze oud-leerlingen zijn.

Mijn moeder ploos de overlijdensberichten uit. De laatste jaren van haar leven telde ze geen schapjes om in slaap te komen, maar vrienden en verwanten die gestorven waren. Onlangs verbood Lauren, mijn nichtje, mij en mijn broer – haar vader – ouder te worden. Gehoorzaam mij! beval ze. Lief kind. Maar Lauren is geen kind, wel een volwassen vrouw van zevenentwintig. Twee jaar eerder had ze afscheid van haar geliefde grootmoeder van vaderszijde moeten nemen. Een jaar later van haar oma van moederszijde. Geen wonder dat haar stem zowel hoop als wanhoop uitdrukte, alsof ze op het moment zelf al beseftte dat ze het wegvalen van haar papa en haar oom diende te aanvaarden.

Op de begraafplaats van de stad Raleigh in North Carolina hebben de lokale autoriteiten een telefoonsel geplaatst waar mensen met de overledenen kunnen bellen. Hoewel de gestorven geliefden niet antwoorden, blijkt uit het succes dat de levenden behoefte hebben aan contact met de doden. Toch verkies ik herinneringen: als ik over mijn ouders schrijf, kijken ze over mijn schouder mee. Als ze dat nodig vinden, zullen ze vast hun zegje doen.

© 2025 Manteau / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Joseph Pearce

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk maart 2025

Omslagontwerp: Bart Luijten
Opmaak binnenwerk: Ready2Print
Auteursfoto: © Koen Broos

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand
of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 4183 4
D/2025/0034/68
NUR 320